

УДК 343.72+368.013

Калюжний Ростислав Андрійович –
начальник кафедри управління в ОВС
Київського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор,

Андрущенко Ігор Григорович –
доцент кафедри економіко-правових
дисциплін Київського національного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

Загальні засади протидії організованим злочинності на ринку страхових послуг

Присвячено питанням боротьби з організованою злочинністю на вітчизняному страховому ринку. Здійснено аналіз чинного законодавства щодо діяльності та використання кредитних історій, які можуть бути використані на ринку страхових послуг. Запропоновано деякі пропозиції, що будуть сприяти зменшенню загального рівня злочинності у страховій сфері країни.

Великомасштабні заходи, що покликані сприяти динамічному розвитку країни, переслідують найбільш довгострокові й ефективні види соціальної діяльності, яка спрямована на досягнення найважливіших цілей соціального розвитку суспільства. Але одночасно ці заходи впливають і на детермінанти злочинності. При цьому слід зазначити, що не всі загальносоціальні заходи виконують загальнозапобіжні функції. Загальносоціальними заходами протидії є лише заходи, що впливають на злочинну поведінку і дають певний запобіжний ефект [1].

Специфіка перехідного періоду в Україні така, що практично в усіх сферах соціального життя переважають кризові або негативні явища, які виступають детермінантами організованої злочинності. У свою чергу, фактори, що протистоять організованим злочинності у сучасних умовах, ще не дістали належного розвитку та масштабності багато в чому в силу нерозвиненості державних і суспільних інститутів. Тому в нинішніх умовах неможливе трактування загальносоціальної протидії організованим злочинності в колишніх поняттях та вимірах [2].

Подібне твердження зовсім не означає визнання марним загальносоціальної протидії організованим злочинності. Навпаки, в умовах поширення організованої злочинності в значних масштабах воно робить цей рівень протидії істотним суспільним інструментом боротьби зі злочинністю.

Втім, зареєстроване останнім часом незначне збільшення рівня організованої злочинності пов'язано не лише з активізацією діяльності правоохоронних органів – воно досить об'єктивно відображає загальну тенденцію подальшої криміналізації усього фінансово-господарського комплексу країни.

Тому у сучасних умовах необхідний вибір ефективних організаційно-правових загальносоціальних заходів протидії організованим злочинності, до яких можна віднести, зокрема:

- стимулювання державою розвитку процесів саморегуляції таких ділових відносин господарюючих суб'єктів, які б перешкоджали здійсненню протиправних посягань;

- широке залучення господарюючих суб'єктів та їх громадських об'єднань до процесу підготовки та прийняття нормативно-правових актів;

- створення належної законодавчої бази функціонування системи недержавної безпеки та її взаємодії із зацікавленими державними органами, включаючи правоохоронні [3].

Останній напрям безпосередньо впливає на вибір державою стратегії і тактики боротьби з організованою злочинністю у сучасних умовах. Багато в чому це стало реальним у зв'язку з розвитком і появою якісно нових соціальних інститутів, покликаних самостійно забезпечувати надійну й ефективну економічну безпеку господарюючих суб'єктів. До цих інститутів відносяться недержавні структури безпеки, у першу чергу служби безпеки банків, страхових та інвестиційних компаній, а також інших фінансово-кредитних установ [4].

Враховуючи, що частка приватного підприємництва постійно зростає, збільшується значення та роль недержавного сектора захисту приватної власності. Для забезпечення ефективної діяльності даного сектора необхідні зусилля не лише самих підприємців, але й держави, яка повинна забезпечити міцне законодавче підґрунтя функціонування системи недержавної безпеки та її взаємодію з правоохоронними органами.

В основу такої взаємодії повинна бути закладена організаційно-правова можливість господарюючих суб'єктів мати постійний доступ до інформаційних ресурсів, використання яких дозволить їм запобігати вчиненню злочинів економічного спрямування на ранніх стадіях їх підготовки.

Як засвідчує комерційна практика, своєчасне виявлення та припинення протиправних дій, наприклад, на ринку страхових послуг, залежить у тому числі й від рівня інформаційної взаємодії страхових компаній та правоохоронних органів. Проте, офіційні спроби страховиків на регіональному рівні отримати відомості про розшукувані автомобілі та їх власників, обставини виявлення транспортних засобів – не знаходять належної підтримки в системі МВС України. Законний і систематичний доступ до подібної інформації дозволить службам безпеки страхових компаній запобігти можливим матеріальним збиткам, у тому числі нанесених шляхом здійснення протиправних діянь.

Слід зазначити, що для реалізації загальної для всіх господарюючих суб'єктів мети – запобігання та протидія протиправним діянням, страхові компанії самостійно розпочали спроби взаємовигідної інформаційної взаємодії. На основі такої взаємодії розширюється географія отримання інформації та здійснюється кількісне і якісне збільшення обсягу корисної інформації, необхідної для ретельного та предметного аналізу. Останній чинник особливо актуальний в умовах розвитку міжрегіональних фінансово-промислових груп, посилення їх інтеграції між собою, з одного боку, і розширення міжрегіонального співробітництва між кримінальними елементами з іншого. Все це дозволяє завчасно отримувати відомості про нові протиправні діяння, що не характерні для даного регіону чи даної сфери економіки та вивчати наявний практичний досвід.

Причиною такої ситуації стала гостра конкуренція між окремими великими столичними і невеликими регіональними страховими компаніями за сфери впливу на місцях, за стабільних, впливових у фінансовому і політичному плані клієнтів. Звідси виникла недовіра до реалізації будь-якої, навіть взаємовигідної форми взаємодії.

Таким чином, кожна страхова компанія самостійно формує та накопичує базу підозрілих клієнтів, доповнюючи її відомостями з інших компаній. Тим самим створюється, так званий “перелік” сумнівних страхових випадків. Це один із

способів збереження фінансових резервів компанії. Отримані відомості, за оцінками представників страхових компаній, не стануть надбанням суспільства. Працівники служб безпеки страховиків називають такі відомості “інформацією до міркування”, що призначена для внутрішнього використання. На думку учасників ринку страхових послуг, приєднатися до них може будь-який страховик. Необхідно зауважити, що ефективність подібних систем безперечна.

У сучасних умовах в Україні напрацьована відповідна законодавча база щодо діяльності та використання відповідних баз даних, так званих кредитних історій. Так, відповідно до Закону України “Про організацію формування та обігу кредитних історій”, кредитна історія – це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, що її ідентифікує, відомостей про виконання нею зобов’язань за кредитними правочинами, іншої відкритої інформації. У свою чергу, формує таку інформацію відповідне бюро кредитних історій, що є юридичною особою, виключною діяльністю якого є збір, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію [5]. Даний закон покликаний полегшити для господарюючих суб’єктів одержання повної інформації про платоспроможність клієнта. Саме у бюро кредитних історій і концентрується вищезгадана інформація.

Крім цього, згідно з пунктом 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2005 року № 1174 “Питання уповноваженого органу з державного регулювання діяльності бюро кредитних історій” на Міністерство юстиції України покладено виконання функцій уповноваженого органу з державного регулювання діяльності бюро кредитних історій [6].

На сьогодні вже також затверджені Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов’язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом, використанням інформації, яка складає кредитну історію [7], а також встановлено Порядок контролю за їх додержанням [8].

Необхідно відзначити, що в даний час майже в усіх розвинених країнах світу ефективно діють кредитні бюро, що представляють собою могутні системи збереження та збору кредитних історій. У США, Канаді та Мексиці кредитні бюро є приватними компаніями. При цьому в США і Канаді їх декілька. Одним з найкрупніших у світі кредитних бюро є агентство Dan & Bradstreet, у базі даних якого на даний час міститься інформація більш ніж про 48 млн. компаній, 10 млн. з яких знаходяться у США.

У Франції діє тільки одне кредитне бюро, воно належить державі та здійснює свою діяльність при Центральному банку країни. Всі кредитні організації в обов’язковому порядку повинні передавати йому відомості про своїх позичальників.

У той же час працівникам страхових компаній не завжди вчасно вдається розпізнати протиправні діяння. У зв’язку з цим з ними доцільно проводити заняття силами працівників правоохоронних органів чи служб безпеки, де варто знайомити їх із прийомами та способами, до яких удаються члени організованих груп та злочинних організацій при вчиненні злочинів, навчати прийомам та методам розпізнавання протиправних дій. Вони повинні інформувати працівників служб безпеки про підозрілі документи чи факти, здійснювати інші заходи протидії протиправним діянням.

Таким чином, якісна підготовка працівників страхових компаній, своєчасне вжиття ними заходів для інформування служб безпеки та інших заходів протидії протиправним діянням суттєво впливають на ефективність профілактики організованої злочинності.

Значну частину роботи з профілактики та виявлення злочинів власники, акціонери, керівники страхових компаній повинні здійснювати силами і засобами своїх служб безпеки, або ж структур з аналогічними функціями. Саме на них власники покладають вирішення комплексу завдань по забезпеченню безпеки

підприємницької діяльності, а також охорони власності від конкретних протиправних діянь. Таким чином, служби безпеки стають ключовим інструментом у системі комплексної безпеки та захисту власності страхових компаній, створення яких здійснюється винятково з ініціативи та при безпосередній організаційній і матеріальній участі їх власників.

Підкреслимо, що основою роботи служб безпеки страхових компаній є:

- постійний збір, обробка та аналіз інформації про реальні загрози, що виникають або можуть виникнути при проведенні господарських операцій та угод;
- встановлення ознак злочинів, що готуються та ймовірних етапів їх підготовки та вчинення;
- систематизація цих ознак і розробка на її основі заходів протидії можливим протиправним діям.

До цього варто додати, що формується служба безпеки, як правило, з колишніх працівників органів внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки України й інших правоохоронних органів, які знайомі з організацією та методами виявлення і попередження злочинів.

Вищевикладене зовсім не означає, що правоохоронні органи не повинні брати участь у забезпеченні безпеки господарської діяльності. Однак саме життя підштовхує до розподілу функціональних обов'язків у справі захисту підприємницької діяльності: державні органи здійснюють загально-профілактичну роботу по попередженню злочинів, а також несуть відповідальність за їх розкриття та викриття злочинців, у той час як підприємці та їх служби безпеки здійснюють охорону приватної власності з метою недопущення її розкрадання, крадіжки, протиправного використання тощо [9]. Про це свідчить і закордонний досвід роботи державних органів та приватних служб безпеки, детективних і охоронних агентств.

У сучасних умовах відбуваються суттєві зміни в організації роботи з попередження злочинних посягань між державою та іншими суб'єктами економічних відносин. На сьогодні підприємницькі структури змушені займатися діяльністю, здійснення якої раніше брали на себе державні структури. До цього їх зобов'язує власність. Забезпечення безпеки своєї діяльності стає життєво важливою необхідністю, одним із базових принципів функціонування недержавних господарюючих суб'єктів. Саме тому на перший план висуваються питання розробки науково-обґрунтованих заходів протидії протиправним діям працівниками страхових компаній та їх службами безпеки.

Зокрема, необхідно:

- на законодавчому рівні:
 - а) посилити санкції проти шахраїв, у тому числі домогтися внесення до Кримінального кодексу України окремої статті, яка б визначала страхове шахрайство як злочин, що тягне за собою кримінальне покарання;
 - б) визначити ступінь відповідальності третіх осіб (фізичних і юридичних), що вступають у змову зі страховими шахраями;
 - в) закріпити в законодавчому порядку обов'язковість компенсації збитків потерпілим від страхового шахрайства;
- страховим компаніям розробити спільну програму по боротьбі з організованою злочинністю, що передбачала б розслідування підозрілих страхових випадків і навчання персоналу компаній навичкам такої боротьби;
- розробити і реалізувати програму по збору, аналізу та поширенню інформації про практику страхового шахрайства, засновану, насамперед, на відомостях про конкретні розкриті випадки шахрайства, що надавалися б до бюро кредитних історій самими страховиками [10].

У той же час, незважаючи на багаторазові спроби страховиків об'єднати свої зусилля в боротьбі із шахрайством на ринку страхових послуг, ці зусилля поки що малоефективні та носять здебільшого епізодичний характер.

Тому на сьогодні, на жаль, неможливо визначити точний обсяг матеріальних збитків, які наносяться шахраями ринку страхових послуг. Це спричинене відсутністю та недосконалістю офіційної статистичної звітності, а також тим фактом, що страхові компанії, як правило, воліють тримати при собі дані свого аналізу і не бажають "ділитися" своєю інформацією із широким загалом та зі своїми колегами-страховиками.

Але не слід забувати, що кожен випадок страхового шахрайства підриває ті зусилля, які докладають страховики не тільки для того, щоб розвивати свій бізнес, але і для того, щоб реалізувати свою соціальну відповідальність, вносячи свій внесок у соціально-економічний розвиток країни.

Кожен випадок страхового шахрайства, особливо нерозкритого і тому залишеного непокараним, не лише сприяє загальній криміналізації вітчизняної економіки, але й збереженню атмосфери порочної терпимості в нашому суспільстві та досить високого рівня організованої злочинності у цілому.

Водночас, інформацію аналітичного характеру, що допоможе визначити страхове шахрайство можна отримати в різних службах, організаціях та установах, зокрема:

1. *Лікарні швидкої медичної допомоги.* У дані установи з усього міста надходять дзвінки про травми, летальні випадки, гострі приступи хвороби тощо. Саме головне, що працівники виїзних бригад таких установ першими приїжджають на виклик і надають необхідну допомогу. Тобто вони можуть бути дуже важливими свідками наслідків страхового випадку. Крім того, вони першими встановлюють діагноз і можуть розпізнати ознаки симуляції. Вкрай важливим моментом є отримання копій медичних документів і професійних консультацій з питань страхового випадку. Тому страхова компанія повинна укласти письмову угоду з керівництвом лікарень швидкої медичної допомоги про співробітництво у встановленні обставин страхового випадку і про матеріальне заохочення тих медичних працівників, які надають допомогу.

2. *Міські (сільські та селищні) лікарні та травматологічні пункти.* Зазначені медичні установи спеціалізуються на лікувальній діяльності різного профілю. У них здійснюється облік усіх звернень за медичною допомогою, даних обстежень і аналізів, ведуться картки хворих, є списки лікарів різної спеціалізації.

3. *Психоневрологічні і наркологічні диспансери.* Працівники цих установ можуть мати інформацію, що допоможе віднести конкретний випадок до розряду не страхових або встановити обставини страхового випадку. Наприклад, може бути встановлено, що страховий випадок перебуває в прямому причинно-наслідковому зв'язку з особливим фізичним чи психічним станом страхувальника або особи, яка винна у заподіянні збитків об'єкту страхування.

4. *Органи судово-медичної експертизи.* У даних установах акумулюється інформація про насильницьку смерть застрахованих осіб, а також про заподіяння шкоди здоров'ю у зв'язку з обставинами кримінального характеру.

5. *Митні органи.* Працівники митниць можуть надати неоціненну допомогу у наданні інформації про транспортні засоби та вантажі, що перетнули митний кордон, а також про транспортні засоби, що пройшли митне оформлення, про вилучене та арештоване майно тощо.

6. *Управління та відділи з надзвичайних ситуацій.* Працівники даних підрозділів здійснюють оперативний виїзд на місця пожеж і загорянь, локалізацію і гасіння пожеж; огляд і фіксацію обставин пожежі; дізнання по справах про пожежі; експертні дослідження з питань, що пов'язані з пожежами і підпалами; обстеження

об'єктів на предмет дотримання правил протипожежної безпеки; видачу дозволів на функціонування об'єктів тощо.

7. *Відділи та управління Державної податкової адміністрації.* Якщо страхувальник чи особа, яка винна у заподіянні збитків об'єкту страхування є приватним підприємцем чи керівником юридичної особи, багато корисної інформації можна отримати в підрозділах податкової служби, зокрема: про місце і час реєстрації платника податків; про сферу діяльності особи та фірми; про фінансову стабільність підприємця та організації; про податкові правопорушення, що мали місце у діяльності конкретної особи.

8. *Управління юстиції, бюро і відділи технічної інвентаризації.* Ці установи можуть бути корисні щодо надання інформації про зареєстровані угоди з квартирами, приватними будинками та присадибними ділянками, про їх колишніх та теперішніх власників.

9. *Приватні експертні бюро.* Нині з'явилося безліч комерційних експертних установ, що здійснюють різноманітні експертизи: від автотехнічних до судових і криміналістичних. Працівники даних бюро мають достатній рівень професіоналізму, значний досвід роботи та використовують сучасні технічні засоби.

Як вже було відзначено, правоохоронні органи у більшості випадків не мають можливості вчасно та ефективно попереджати і виявляти злочини у сфері економіки. Це пов'язано, по-перше, з комерційною таємницею підприємства, у тому числі страхової фірми, по-друге, з відсутністю прямого доступу до всіх документів по операціях господарюючих суб'єктів, що обмежує можливості пошуку ознак зловживань, по-третє, з неможливістю перевірки всіх потенційних партнерів кожного вітчизняного підприємця по запланованих угодах.

Виходячи з цього робота по виявленню та припиненню злочинів, вчинених з метою незаконного отримання страхової виплати, повинна вестися у двох напрямках. У першу чергу, знайти ознаки злочинів набагато простіше працівникам страхових компаній, особливо їх службам безпеки чи службам захисту інформації. Встановивши ознаки злочинів і перевіривши їх, при наявності фактичних даних, що свідчать про скоєння правопорушень, працівники служби безпеки передають матеріали до правоохоронних органів. Останні здійснюють перевірку цих даних, у тому числі з використанням оперативно-розшукових сил, засобів та методів і вирішують питання про порушення кримінальної справи та її розслідування.

Важливим фактором повного і своєчасного виявлення правопорушень на ринку страхових послуг є правильна організація інформаційного забезпечення оперативних працівників. Його зміст повинен бути зведений до отримання оперативними працівниками з різних джерел даних, що характеризують криміногенну обстановку на обслуговуючому об'єкті чи в галузі. Тобто інформаційне забезпечення оперативних підрозділів системи МВС України – це система збору, накопичення та аналізу різних оперативних даних про явища, що пов'язані з організованою злочинністю, у тому числі на ринку страхових послуг.

Для виявлення злочинів на ринку страхових послуг оперативним працівникам необхідно проводити оперативно-розшукові дії в кримінально-активному середовищі на предмет виявлення виготовлення підроблених документів при здійсненні крадіжок, загорянь застрахованого майна, а також в інших подібних випадках.

Узагальнюючи вищевикладене підкреслимо, що злочини які вчиняються на ринку страхових послуг становлять певну складність з позиції їх виявлення та розкриття. Вони тим і відрізняються від інших видів злочинів, що тут найбільш складним завданням є виявлення самого факту їх вчинення. Тому, проводячи оперативно-розшукові дії, оперативний працівник має встановити можливість здійснення протиправних дій з боку тих чи інших осіб, а також негласно

контролювати їх дії для того щоб упіймати “на гарячому” в момент вчинення злочину.

Як підсумок зазначимо, що причинами поширення злочинів, що мають місце на ринку страхових послуг є: слабка профілактична робота працівників служб безпеки по припиненню страхового шахрайства; недостатня інформованість працівників страхових компаній і працівників правоохоронних органів про сучасні способи страхових правопорушень; відсутність ефективної взаємодії служб безпеки страхових компаній та органів внутрішніх справ; відсутність спеціальних обліків (відповідних баз даних), що створені для виявлення, припинення і розслідування злочинів на ринку страхових послуг.

Список використаних джерел

1. Жалинский А.Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР. – Львов.: 1976. – С. 75.
2. Криминология / Под. ред. проф. А.И. Долговой. – М.: 2001. – С. 343–344.
3. Борисов И.Н. Предупреждение экономических преступлений в сфере предпринимательства негосударственными структурами безопасности (на примере финансово-кредитной сферы): Дис. ... канд. юр. наук. – М.: 2002. – С. 17–37.
4. Карелин В.Б. Экономическая безопасность предпринимательской деятельности. – М.: Институт безопасности предпринимательства. – 1997. – С. 14–15.
5. Про організацію формування та обігу кредитних історій: Закон України від 23 червня 2005 року № 2704-IV.
6. Питання уповноваженого органу з державного регулювання діяльності бюро кредитних історій: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2005 року № 1174.
7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов’язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом, використанням інформації, яка складає кредитну історію: Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства юстиції України від 27 грудня 2006 року № 115/107/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 грудня 2006 року за № 1384/13258.
8. Про затвердження Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов’язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом, використанням інформації, яка складає кредитну історію: Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства юстиції України від 14 січня 2008 року № 5/27/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 січня 2008 року за № 36/14727.
9. Ларичев В.Д. Коммерческое мошенничество в России: взгляд аналитика МВД. – М.: АРСИН Лтд. – 1995. – С. 10.
10. Алгазин А.И., Галагуза Н.Ф., Ларичев В.Д. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним: Учеб. – практ. пособие. – М.: Дело, 2003. – 512 с.

The article is devoted to the questions of combating organized crime in the Ukrainian insurance sphere. The analysis of the current legislation concerning the activity and using of credits histories, which can be used in the insurance sphere, is done. Some propositions which will be help to decrease the general level of the criminality in the insurance sphere of our country are given.